Akademik Drago Štambuk
Veleposlanik RH u Iranu (2019. -)
UDK: 811.163.42`28
DOI: https://doi.org/10.47960/3029-3103.2025.11.9

ZLATNA FORMULA HRVATSKOGA JEZIKA *ČA-KAJ-ŠTO* KAO KULTURNO DOBRO - TEMELJ ZAKONA O HRVATSKOM JEZIKU[1]

(Kulturno dobro, Rješenje Z-7412, 2019)

Slika 1, Selca, otok Brač

Rođen sam u Selcima, na istočnoj vršini otoka Brača, među ruševinama prekrasnog kamenoga gnijezda, u sačuvanom krilu Palače Štambuk; naime talijanski okupator 9. kolovoza 1943. spalio je u znak odmazde moje rodno mjesto, dom vrsnih kamenoklesara i graditelja. Od bračkoga kamena iz obiteljskih kamenoloma ili petrada građeni su Bijela kuća u Washingtonu, zgrada Ujedinjenih naroda na newyorškom East Riveru, brojne palače u Istambulu, Odesi, Parizu... također lokalne palače Štambuka, Didolića, Nižetića... S bračke istočne zaravni vide se more i jadranski biseri, ljubičasta gromada Biokova na kopnenoj strani. Moji mještani nisu živjeli od mora, nego uglavnom od branja i obrade kamena, te zemljoradnje - ali

1 Plenarno izlaganje.

su s visoka uživali u plavetnom beskraju, u njegovim bojama i preljevima, snatreći odlaske u daleki svijet kojih zbog učestalih oskudica i nije nedostajalo.

Sve u životu počinje s djetinjstvom, pa tako i ovaj uvod u Zlatnu formulu hrvatskoga jezika ča-kaj-što, temom mojega mostarskog obraćanja; u najosjetljivijim godinama krenula je moja opčinjenost ljudskim glasom, pjevom i hrvatskim jezikom. Kao dijete predškolske dobi stalno sam se naginjao nad kućni zdenac, u nj govorio, pjevao, osluškivao jeku i širenje glasovnoga volumena. Često me moja zabrinuta majka odvlačila od bunara jer se bojala da u nj ne padnem.

Selca su u potpunosti čakavsko mjesto, dok je dva kilometra udaljeni Sumartin pri radonjskoj uvali, čisto štokavsko mjesto zbog hercegovačkih prebjega s kopna koji bježaše pred turskim vojnama.

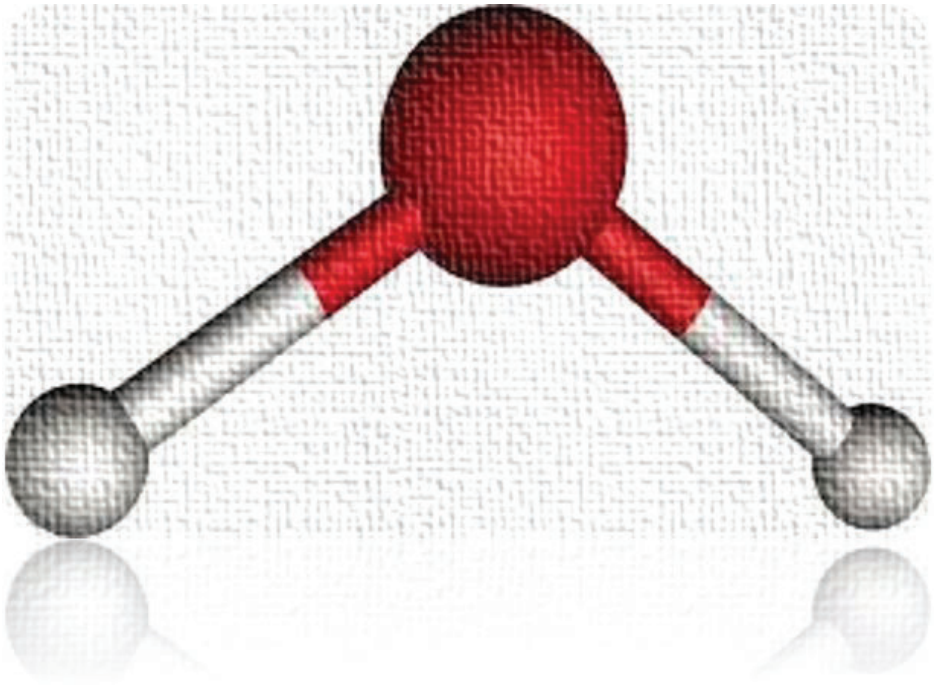
Selca su općinsko središte, i kada sam počeo pohađati osnovnu školu, mi selačka čakavska većina susreli smo se u njoj sa sumartinskom štokavskom manjinom koja je govorila drukčije od nas. Moji čakavski vršnjaci rugali su se neobično govorećim štokavcima, ali su potonji u školi otprve došli na svoje dok smo se mi Selčani, iako većina, morali prilagođavati štokavskom standardu.

Već tada sam uočio da s našim jezikom nešto nije u redu, ili sam barem tako to doživljavao; shvatio sam da u jeziku postoji rez koji nije otprve savladiv i koji nas Hrvate udaljava jedne od drugih.

Prvotni osjećaj rane u jeziku nikada me otada nije napustio, ali sam s vremenom, obrazujući se postupno i šireći obzorja, počeo poimati da je hrvatska domovina složena od raznih govora koji grade tri osnovna jezična idioma iliti stilizacije: čakavsku, kajkavsku i štokavsku. Potonju s izvedenim standardom ili normom, ali također, kao i prve dvije, s podvrstama i varijacijama koje trojedni hrvatski jezik čine iznimno bogatim i razvedenim.

Razmišljao sam kako dijagnosticirati stanje rascijepljenosti hrvatskoga jezika u "ostriženim zemljama", koju mu terapiju preporučiti u cilju integracije ili sjedinjenja, te opstanka i jačanja? Tako se u jednom trenutku rodila u mome srcu i umu formula ča-kaj-što, nazvah je zlatnom, koja u viševalentnom, gotovo kemijskom vezivanju, integrira nenasilno, osmotski, sve hrvatske dionice, sinkronijski i dijakronijski ih ucjelovljuje, predstavljajući braniteljsku tvrđu koja čuva i pokriva trojednim jezikom hrvatsko etničko ozemlje i povijesni hod hrvatskoga naroda, pa je time i tako prepreka presizanjima istočnih i inih susjeda.

Ča-kaj-što; metaforički je obrambeni bedem i opkop oko zamka hrvatskoga jezika.

Slika 2, H20

Kada sam ča-kaj-što formulu složio s valentnim vezama, namah sam je usporedio sa živodajnom molekulom vode: H2O u kojoj najveći atom kisika predstavlja štokavski standard i substandarde mu, dok su dva manja atoma vodika: ča i kaj, jednako važna za našu opstojnost i životvornost, a predstavljaju golemu i blistavu leksičku pričuvu trojednoga hrvatskoga jezika.

Slika 3, Ozalj

Bilo je u prošlosti nekoliko pokušaja integracijskoga pristupa hrvatskome jeziku; u Ozaljskom književnom krugu je čak ostvaren nazovi-standard kada su plemenitaške obitelji Zrinski i Frankopan u 17. stoljeću pisale mješavinom triju hrvatskih jezičnih dionica (tzv. hrvatskom koiné), razvidnoj u pretiskanom "Putnom tovarušu" Ane Katarine Zrinske (Matica hrvatska, Čakovec, 2005.). Potonji način miješanoga pisma mogao je biti put međusobnoga prožimanja kojim se, a tako i držim, trebao razvijati hrvatski jezik (kao i kod starih Grka, gdje starogrčki jezik Atene, ili grčka koiné, bi sastavljen od atičkih dijalekata), te je mogao jezično, a i politički, ujediniti hrvatske zemlje, što se na žalost nije dogodilo. Naime, kada su Zrinski i Frankopani politički nasilno zatrti, gubitkom narodne elite oslabila je snaga ozaljskoga primjera i zgasnuo jezični integracijski pristup; krenulo se u jezičnoj politici putem koji nije promicao i potkrepljivao hrvatske nacionalne interese, nego uglavnom tuđe.

Tako je iznuđeni bečki odabir štokavice 1850. nastojanjima Srbijanca Vuka Karadžića, Slovenca Jerneja Kopitara i dirigiranjem, iz pozadine, austrijske balkansko-imperijalne politike, predodredio štokavski idiom za jezik kojim će se govorno ujediniti Južni Slaveni; izbacio je drastično čakavicu i kajkavicu iz javne i službene uporabe i smanjio hrvatske preduvjete za vlastitu političku integraciju favorizirajući politiku južnoslavenskoga "prisajedinjenja" pod vodstvom Srbije (Vuk navodi: "Svi su štokavci Srbi, svi kajkavci Slovenci, samo su čakavci Hrvati"). Odbacivši svoju

blistavu jezičnu čakavsko-kajkavsku pričuvu, Hrvati su pod utjecajem iliraca i vukovaca - Gaja, Daničića, Maretića i drugih - krenuli radikalno smjerom jezično-narodne dezintegracije, što je ostavilo razdjelnice i rane na hrvatskome jezičnom i nacionalnom biću koje ni do dana današnjega nisu zacijelile.

Valjalo mi je moju integrirajuću ideju iz djetinjstva o trojednome hrvatskom jeziku, pod dojmom rušenja staroga sustava polovicom 80-ih, unijeti u praksu, pa sam već tada počeo razmišljati o osnivanju ča-kaj-što svehrvatske jezično-pjesničke smotre. Katalizator za ubrzanje akcije bio je nadolazeći Domovinski rat, jer se u njemu nije samo radilo o osvajanju hrvatskih zemalja nego i hrvatske uljudbe i kulture po kojoj jesmo specifična zajednica i puk, a kojoj jezik jest najsvrhovitija odrednica narodnosne pripadnosti. Onaj koji posvaja jezik, posvaja i teritorij na kojemu se zbori tim jezikom. Potonja zbivanja ubrzala su utemeljenje mojega projekta jezične trojednosti, a gdje bolje i sigurnije nego na tlu rodnoga mjesta. Tako se uoči "Krvavog Uskrsa" 1991., uz općinsku potporu, održala na Veliku subotu, 30. ožujka, prva svehrvatska jezično-pjesnička smotra Croatia rediviva ča-kaj-što, kada sam ovjenčao maslinovim vijencem lokalnoga čakavskog barda Zlatana Jakšića čije sam stihove uklesao na prvu ploču "Zida od poezije" ovjenčanih pjesnika. Zlatan mi je prepustio izbor kao i brojni omaslinjenici ili poetae oliveati poslije njega. Urezani njegovi versi, prvi na Zidu od poezije, jesu sljedeći:

Bog je stvori buru / za nosit ševuru/ i zavitar da se huli vitar.

Slika 4, Zlatan Jakšić, prvi ovjenčanik, i Drago Štambuk, utemeljitelj

Čitav je makro i mikrokozam u ovim stihovima. Bog kao prokreacijska sila koja sve pokreće, od vjetra nadalje, a zavitar ili zavjetrina utišani je

trenutak, mjesto kontemplacije i pounutrenjenja spoznaje da smo maleni ljudski kamenčić kojega vjetar vije, ali s moći razmatranja i komentiranja svega okolo nas u stvarnome svijetu. Sljedeća ploča 1992. bila je moja, a na nju sam bio prisiljen pristati po ovjenčanju, ovaj put, od brojnih sudionika. Rekoše, ne bez ironije: "Bolje da te se riješimo na početku nego kasnije".

Mnogo sam dvojio o tome koje stihove dodati Zlatanovima, jer bilo je to u punom zamahu velikosrpske agresije na hrvatsku domovinu, kada se iznova budila zatomljena nacionalna svijest i otvarao nutarnji prostor prihvaćanja naše, u jugoslavenskom komunizmu dekadama onemogućavane, narodne pripadnosti. Zbog rečenih okolnosti, nasilju usuprot, izabrah stihove iz pjesme *Težak*:

Onako kako more cjeliva otok / postupno, postojano / tako ćemo i mi djeca Božje providnosti / sebe nanovo zavoljeti.

Uistinu je trebalo sebe nanovo zavoljeti, prihvatiti sve hrvatske snage i slabosti, jer kako sam naš puk tada doživljavao - Hrvati su imali itekako velikog obzira prema sebi i samoprihvaćanju. Lakše je bilo voljeti druge i sve što je tuđe, premda nas i Biblija poučava da u ljubavi valja krenuti od sebe, iznutra; ne zavolimo li prvo sebe, ne ćemo biti u stanju voljeti druge, pa ni cijeli preostali svijet. Domoljublje je za mene u ovom slučaju bilo korijenje iz kojega se razrastalo stablo s krošnjom, hrvatskome narodu prirođenog kozmopolitizma i ekumenizma. Obzir, čak odbojnost, prema sebi i svojemu - odbačen je, ali avaj, na koji rok, poslije 34 godine življenja u svojoj državi, pitat nam se: gdje stojimo danas - koliko smo ostali pri osjećajima o kojima ovdje zborim. Koliko nas je ljubav prema sebi unaprijedila, ojačala i ukorijenila, dala plodove i proširila vidike?

Slika 5, Vesna Parun

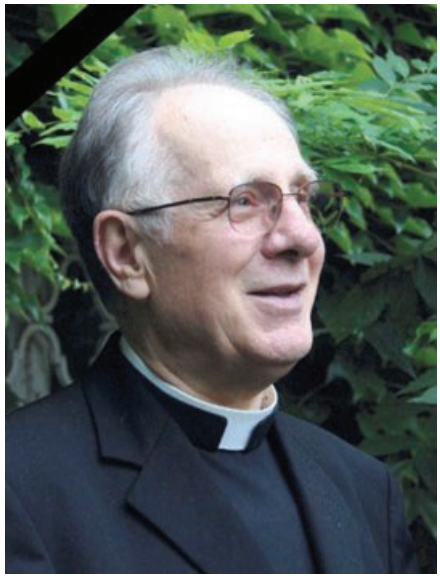

Slika 6, Dragutin Tadijanović

Mogao bih ovako nastavno zboriti kroza smotrin niz, iz godine u godine; izredali su se na njoj najveća imena hrvatskoga pjesništva. Ovjenčani su Slavko Mihalić, Vesna Parun, Dragutin Tadijanović, Ante Stamać, Petar Gudelj, Luko Paljetak, Ivan Golub, Jakša Fiamengo... ravnopravno smo tretirali pjesnike iz svih triju dionica hrvatskoga jezika i dovoljno je bilo samo jednom doći na smotru i u jednoj jedinoj noći oćutjeti vatromet hrvatske trojedne Riječi, pa da se zaljubimo u nevjerojatnu raskoš i bogatstvo hrvatskoga jezika.

Slika 7, Luko Paljetak

Slika 8, Ivan Golub

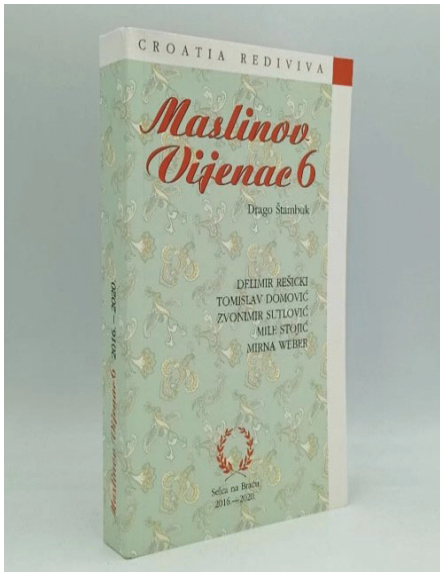

Slika 9, Jakša Fiamengo

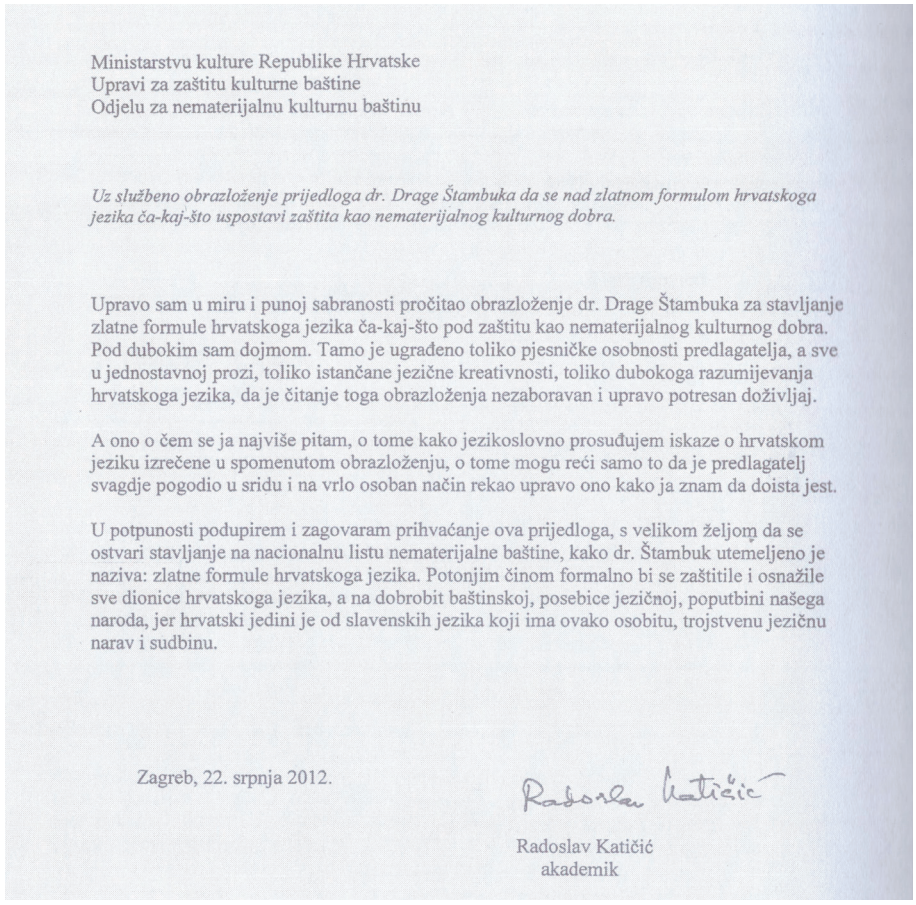
Slika 10, Zid od poezije

Zid od poezije svjedoči našu ustrajnost, popunio je već tri reda od po deset ploča, a četvrti počinje s novim pločama, sveukupno 33 pjesnika su na Zidu sa svojim uklesanim stihovima, većinu od kojih sam ja odabrao, ukoliko pjesnik ili pjesnikinja nije inzistirao ili inzistirala na određenim versima. Zid je postao atrakcijom, ljudi dolaze preda nj iz daleka, zovu ga i *Oltarom hrvatskoga pjesništva*, a kada neki od stihotvoraca mine, lokalni ljudi zadjenu vjenčić o ploču preminuloga, dodaju svijeću i pomole se u tišini. Učenici znaju napamet urezene verse, a glas ovoga lirskog objekta raste svednevice.

Slika 11, Maslinov vijenac 6

Da sve ne bi ostalo na kamenom obilježavanju, svakih pet godina slažem izbor pjesama ovjenčanika ili oliveatusa, omaslinjenika, popratne tekstove iz tiskovina, komentare, jezikoslovne osvrte, moj uvodni sažetak svake smotre, sa slijedom ranijih koji se tako prenose, iz "Maslinovog vijenca 1" do, trenutačno, 2021. godine zaključenoga "Maslinovog vijenca 6". Svaki je sve deblji, a broj 5 i 6, zaključno, imaju blok posvećen Zlatnoj formuli hrvatskoga jezika ča-kaj-što: s mojom osobnom aplikacijom Vijeću za nematerijalnu baštinu pri Ministarstvu kulture RH, i s podrškama svih relevantnih hrvatskih institucija koje podupiraše i tražiše, zajedno s mojom malenkošću, da se Zlatna formula proglasi kulturnim dobrom Republike Hrvatske i stavi na Nacionalnu listu zaštićene nematerijalne baštine. Među njima su HAZU, Matica hrvatska, Društvo hrvatskih književnika, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, istaknuti pojedinci među kojima najjače svijetli neprežaljeni akademik i intelektualac, prijatelj Radoslav Katičić koji je svojim svevremenim osvrtom o Zlatnoj formuli dao veliku i odlučnu potporu mom konceptu i projektu. A u svome tekstu podrške mojoj aplikaciji navodi sljedeće:

Ministarstvu kulture Republike Hrvatske
Upravi za zaštitu kulturne baštine
Odjelu za nematerijalnu kulturnu baštinu

Uz službeno obrazloženje prijedloga dr. Drage Štambuka da se nad zlatnom formulom hrvatskoga jezika ča-kaj-što uspostavi zaštita kao nematerijalnog kulturnog dobra.

Upravo sam u miru i punoj sabranosti pročitao obrazloženje dr. Drage Štambuka za stavljanje zlatne formule hrvatskoga jezika ča-kaj-što pod zaštitu kao nematerijalnog kulturnog dobra. Pod dubokim sam dojmom. Tamo je ugrađeno toliko pjesničke osobnosti predlagatelja, a sve u jednostavnoj prozi, toliko istančane jezične kreativnosti, toliko dubokoga razumijevanja hrvatskoga jezika, da je čitanje toga obrazloženja nezaboravan i upravo potresan doživljaj.

A ono o čem se ja najviše pitam, o tome kako jezikoslovno prosuđujem iskaze o hrvatskom jeziku izrečene u spomenutom obrazloženju, o tome mogu reći samo to da je predlagatelj svagdje pogodio u sridu i na vrlo osoban način rekao upravo ono kako ja znam da doista jest.

U potpunosti podupirem i zagovaram prihvaćanje ova prijedloga, s velikom željom da se ostvari stavljanje na nacionalnu listu nematerijalne baštine, kako dr. Štambuk utemeljeno je naziva: zlatne formule hrvatskoga jezika. Potonjim činom formalno bi se zaštitile i osnažile sve dionice hrvatskoga jezika, a na dobrobit baštinskoj, posebice jezičnoj, poputbini našega naroda, jer hrvatski jedini je od slavenskih jezika koji ima ovako osobitu, trojstvenu jezičnu narav i sudbinu.

Zagreb, 22. srpnja 2012.

Radoslav Katičić

Radoslav Katičić
akademik

Slika 12, preslik Katičićeve podrške i preporuke

"Upravo sam u miru i punoj sabranosti pročitao obrazloženje dr. Drage Štambuka za stavljanje Zlatne formule hrvatskoga jezika ča-kaj-što pod zaštitu kao nematerijalnog kulturnog dobra. Pod dubokim sam dojmom. Tamo je ugrađeno toliko pjesničke osobnosti predlagatelja, a sve u jednostavnoj prozi, toliko istančane jezične kreativnosti, toliko dubokoga razumijevanja hrvatskoga jezika, da je čitanje toga obrazloženja nezaboravan i upravo potresan doživljaj.

A ono čemu se ja najviše pitam, o tome kako jezikoslovno prosuđujem iskaze o hrvatskom jeziku izrečene u spomenutom obrazloženju, o tomu mogu reći samo to da je predlagatelj svagdje pogodio u sridu i na vrlo osoban način rekao upravo ono kako ja znam da doista jest.

U potpunosti podupirem i zagovaram prihvaćanje ovoga prijedloga, s velikom željom da se ostvari stavljanje na Nacionalnu listu nematerijalne baštine, kako dr. Štambuk utemeljeno je naziva: zlatne formule hrvatskoga jezika.

Potonjim činom formalno bi se zaštitile i osnažile sve dionice hrvatskoga jezika, a na dobrobit baštinskoj, posebice jezičnoj poputbini našega naroda, jer hrvatski jedini je od slavenskih jezika koji ima ovako osobitu, trojstvenu jezičnu i književnu narav i sudbinu."

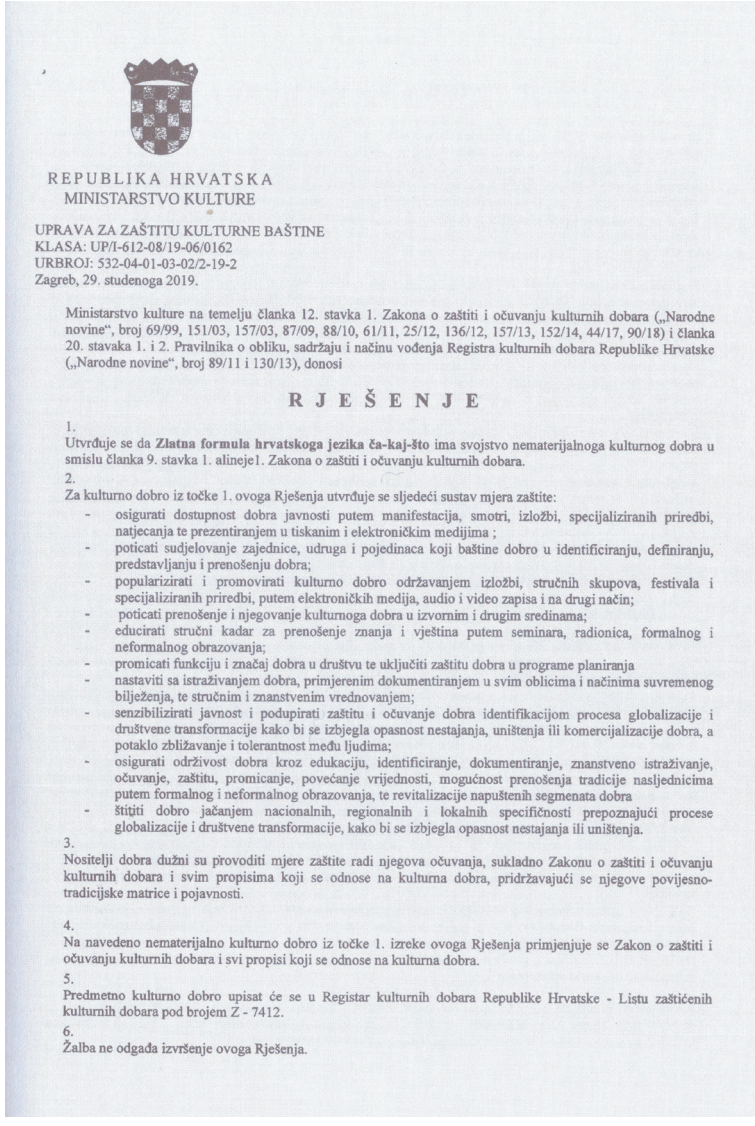

Slika 13, Radoslav Katičić, supruga mu Ioanna, Drago Štambuk

Priložena fotografija snimljena je ispred starohrvatske crkvice sv. Nikole ili Mikule, dan nakon 21. ča-kaj-što smotre u Selcima (8. VIII. 2011) gdje je akademik Katičić predstavio "Maslinov vijenac 4", kazavši pritom javno da je projekt Zlatne formule ča-kaj-što najvažniji projekt od osnutka hrvatske države.

Vizija udružena s osobnom ustrajnošću, nakon niza godina zaustavljanja prijedloga i čekanja, konačno je Rješenjem Ministarstva kulture RH 29. studenoga 2019. proglašena kulturnim dobrom i stavljena na Nacionalu listu zaštićene nematerijalne baštine, čime je "na mala vrata" u javni prostor ušao Zakon o hrvatskome jeziku koji integrira i štiti jezičnu nam sveukupnost i cjelovitost.

Obrazloženje u Rješenju (Registar kulturnih dobara RH - Lista zaštićenih kulturnih dobara pod brojem Z-7412) jest sljedeće:

REPUBLIKA HRVATSKA
MINISTARSTVO KULTURE

UPRAVA ZA ZAŠTITU KULTURNE BAŠTINE
KLASA: UP/I-612-08/19-06/0162
URBROJ: 532-04-01-03-02/2-19-2
Zagreb, 29. studenoga 2019.

Ministarstvo kulture na temelju članka 12. stavka 1. Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara („Narodne novine", broj 69/99, 151/03, 157/03, 87/09, 88/10, 61/11, 25/12, 136/12, 157/13, 152/14, 44/17, 90/18) i članka 20. stavaka 1. i 2. Pravilnika o obliku, sadržaju i načinu vođenja Registra kulturnih dobara Republike Hrvatske („Narodne novine", broj 89/11 i 130/13), donosi

R J E Š E N J E

1.
Utvrđuje se da **Zlatna formula hrvatskoga jezika ča-kaj-što** ima svojstvo nematerijalnoga kulturnog dobra u smislu članka 9. stavka 1. alineje1. Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara.

2.
Za kulturno dobro iz točke 1. ovoga Rješenja utvrđuje se sljedeći sustav mjera zaštite:

- osigurati dostupnost dobra javnosti putem manifestacija, smotri, izložbi, specijaliziranih priredbi, natjecanja te prezentiranjem u tiskanim i elektroničkim medijima ;
- poticati sudjelovanje zajednice, udruga i pojedinaca koji baštine dobro u identificiranju, definiranju, predstavljanju i prenošenju dobra;
- popularizirati i promovirati kulturno dobro održavanjem izložbi, stručnih skupova, festivala i specijaliziranih priredbi, putem elektroničkih medija, audio i video zapisa i na drugi način;
- poticati prenošenje i njegovanje kulturnoga dobra u izvornim i drugim sredinama;
- educirati stručni kadar za prenošenje znanja i vještina putem seminara, radionica, formalnog i neformalnog obrazovanja;
- promicati funkciju i značaj dobra u društvu te uključiti zaštitu dobra u programe planiranja
- nastaviti sa istraživanjem dobra, primjerenim dokumentiranjem u svim oblicima i načinima suvremenog bilježenja, te stručnim i znanstvenim vrednovanjem;
- senzibilizirati javnost i podupirati zaštitu i očuvanje dobra identifikacijom procesa globalizacije i društvene transformacije kako bi se izbjegla opasnost nestajanja, uništenja ili komercijalizacije dobra, a potaklo zbližavanje i tolerantnost među ljudima;
- osigurati održivost dobra kroz edukaciju, identificiranje, dokumentiranje, znanstveno istraživanje, očuvanje, zaštitu, promicanje, povećanje vrijednosti, mogućnost prenošenja tradicije nasljednicima putem formalnog i neformalnog obrazovanja, te revitalizacije napuštenih segmenata dobra
- štititi dobro jačanjem nacionalnih, regionalnih i lokalnih specifičnosti prepoznajući procese globalizacije i društvene transformacije, kako bi se izbjegla opasnost nestajanja ili uništenja.

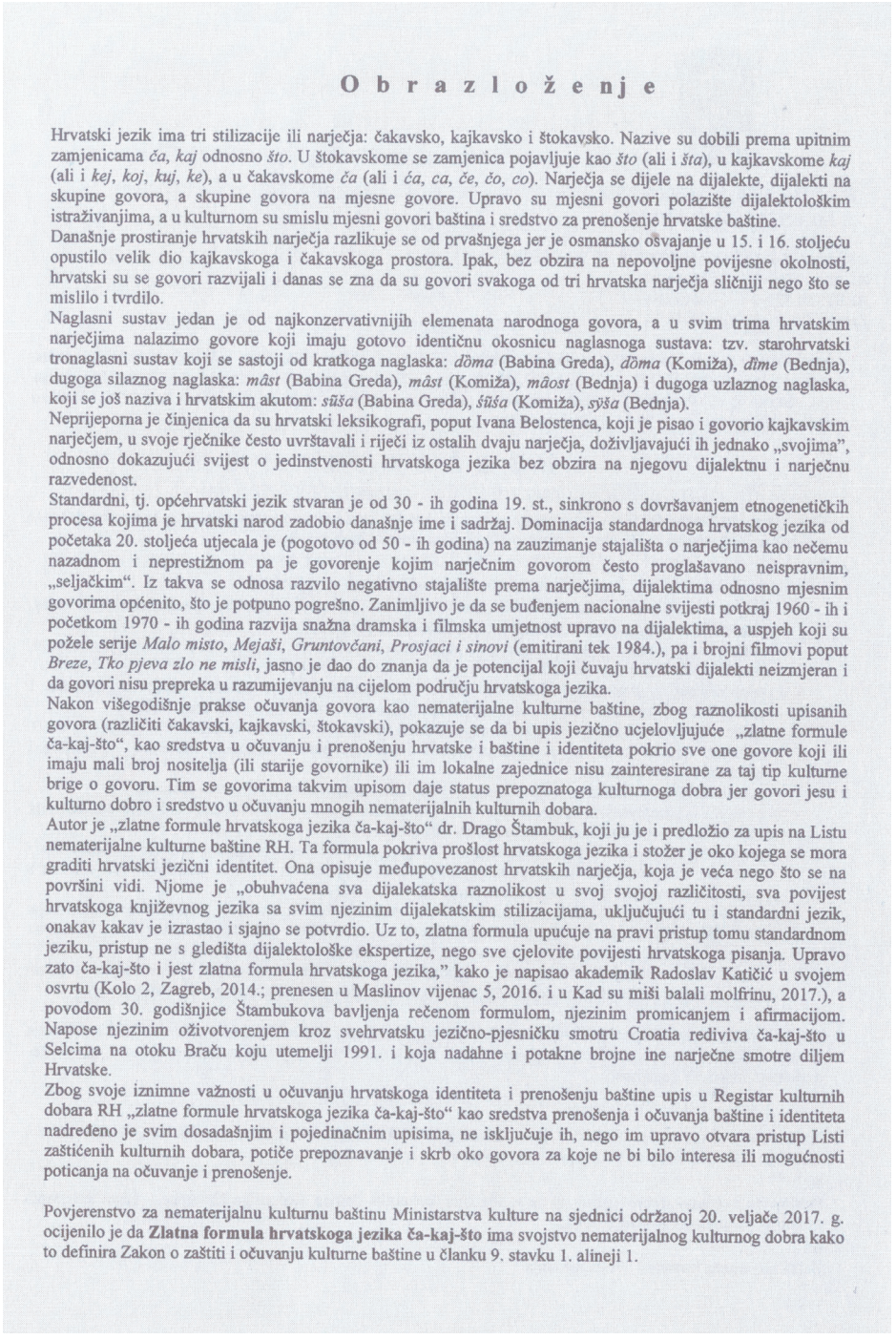
3.
Nositelji dobra dužni su provoditi mjere zaštite radi njegova očuvanja, sukladno Zakonu o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara i svim propisima koji se odnose na kulturna dobra, pridržavajući se njegove povijesno-tradicijske matrice i pojavnosti.

4.
Na navedeno nematerijalno kulturno dobro iz točke 1. izreke ovoga Rješenja primjenjuje se Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara i svi propisi koji se odnose na kulturna dobra.

5.
Predmetno kulturno dobro upisat će se u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske - Listu zaštićenih kulturnih dobara pod brojem Z - 7412.

6.
Žalba ne odgađa izvršenje ovoga Rješenja.

Slika 14-1, Rješenje ministarstva kulture RH

O b r a z l o ž e n j e

Hrvatski jezik ima tri stilizacije ili narječja: čakavsko, kajkavsko i štokavsko. Nazive su dobili prema upitnim zamjenicama *ča, kaj* odnosno *što*. U štokavskome se zamjenica pojavljuje kao *što* (ali i *šta*), u kajkavskome *kaj* (ali i *kej, koj, kuj, ke*), a u čakavskome *ča* (ali i *ća, ca, če, čo, co*). Narječja se dijele na dijalekte, dijalekti na skupine govora, a skupine govora na mjesne govore. Upravo su mjesni govori polazište dijalektološkim istraživanjima, a u kulturnom su smislu mjesni govori baština i sredstvo za prenošenje hrvatske baštine.

Današnje prostiranje hrvatskih narječja razlikuje se od prvašnjega jer je osmansko osvajanje u 15. i 16. stoljeću opustilo velik dio kajkavskoga i čakavskoga prostora. Ipak, bez obzira na nepovoljne povijesne okolnosti, hrvatski su se govori razvijali i danas se zna da su govori svakoga od tri hrvatska narječja sličniji nego što se mislilo i tvrdilo.

Naglasni sustav jedan je od najkonzervativnijih elemenata narodnoga govora, a u svim trima hrvatskim narječjima nalazimo govore koji imaju gotovo identičnu okosnicu naglasnoga sustava: tzv. starohrvatski tronaglasni sustav koji se sastoji od kratkoga naglaska: *dȍma* (Babina Greda), *dòma* (Komiža), *dȏme* (Bednja), dugoga silaznog naglaska: *mâst* (Babina Greda), *mâst* (Komiža), *mâost* (Bednja) i dugoga uzlaznog naglaska, koji se još naziva i hrvatskim akutom: *sȗša* (Babina Greda), *šûša* (Komiža), *sȕša* (Bednja).

Neprijeporna je činjenica da su hrvatski leksikografi, poput Ivana Belostenca, koji je pisao i govorio kajkavskim narječjem, u svoje rječnike često uvrštavali i riječi iz ostalih dvaju narječja, doživljavajući ih jednako „svojima", odnosno dokazujući svijest o jedinstvenosti hrvatskoga jezika bez obzira na njegovu dijalektnu i narječnu razvedenost.

Standardni, tj. općehrvatski jezik stvaran je od 30 - ih godina 19. st., sinkrono s dovršavanjem etnogenetičkih procesa kojima je hrvatski narod zadobio današnje ime i sadržaj. Dominacija standardnoga hrvatskog jezika od početaka 20. stoljeća utjecala je (pogotovo od 50 - ih godina) na zauzimanje stajališta o narječjima kao nečemu nazadnom i neprestižnom pa je govorenje kojim narječnim govorom često proglašavano neispravnim, „seljačkim". Iz takva se odnosa razvilo negativno stajalište prema narječjima, dijalektima odnosno mjesnim govorima općenito, što je potpuno pogrešno. Zanimljivo je da se buđenjem nacionalne svijesti potkraj 1960 - ih i početkom 1970 - ih godina razvija snažna dramska i filmska umjetnost upravo na dijalektima, a uspjeh koji su požele serije *Malo misto, Mejaši, Gruntovčani, Prosjaci i sinovi* (emitirani tek 1984.), pa i brojni filmovi poput *Breze, Tko pjeva zlo ne misli*, jasno je dao do znanja da je potencijal koji čuvaju hrvatski dijalekti neizmjeran i da govori nisu prepreka u razumijevanju na cijelom području hrvatskoga jezika.

Nakon višegodišnje prakse očuvanja govora kao nematerijalne kulturne baštine, zbog raznolikosti upisanih govora (različiti čakavski, kajkavski, štokavski), pokazuje se da bi upis jezično ucjelovljujuće „zlatne formule ča-kaj-što", kao sredstva u očuvanju i prenošenju hrvatske i baštine i identiteta pokrio sve one govore koji ili imaju mali broj nositelja (ili starije govornike) ili im lokalne zajednice nisu zainteresirane za taj tip kulturne brige o govoru. Tim se govorima takvim upisom daje status prepoznatoga kulturnoga dobra jer govori jesu i kulturno dobro i sredstvo u očuvanju mnogih nematerijalnih kulturnih dobara.

Autor je „zlatne formule hrvatskoga jezika ča-kaj-što" dr. Drago Štambuk, koji ju je i predložio za upis na Listu nematerijalne kulturne baštine RH. Ta formula pokriva prošlost hrvatskoga jezika i stožer je oko kojega se mora graditi hrvatski jezični identitet. Ona opisuje međupovezanost hrvatskih narječja, koja je veća nego što se na površini vidi. Njome je „obuhvaćena sva dijalekatska raznolikost u svoj svojoj različitosti, sva povijest hrvatskoga književnog jezika sa svim njezinim dijalekatskim stilizacijama, uključujući tu i standardni jezik, onakav kakav je izrastao i sjajno se potvrdio. Uz to, zlatna formula upućuje na pravi pristup tomu standardnom jeziku, pristup ne s gledišta dijalektološke ekspertize, nego sve cjelovite povijesti hrvatskoga pisanja. Upravo zato ča-kaj-što i jest zlatna formula hrvatskoga jezika," kako je napisao akademik Radoslav Katičić u svojem osvrtu (Kolo 2, Zagreb, 2014.; prenesen u Maslinov vijenac 5, 2016. i u Kad su miši balali molfrinu, 2017.), a povodom 30. godišnjice Štambukova bavljenja rečenom formulom, njezinim promicanjem i afirmacijom. Napose njezinim oživotvorenjem kroz svehrvatsku jezično-pjesničku smotru Croatia rediviva ča-kaj-što u Selcima na otoku Braču koju utemelji 1991. i koja nadahne i potakne brojne ine narječne smotre diljem Hrvatske.

Zbog svoje iznimne važnosti u očuvanju hrvatskoga identiteta i prenošenju baštine upis u Registar kulturnih dobara RH „zlatne formule hrvatskoga jezika ča-kaj-što" kao sredstva prenošenja i očuvanja baštine i identiteta nadređeno je svim dosadašnjim i pojedinačnim upisima, ne isključuje ih, nego im upravo otvara pristup Listi zaštićenih kulturnih dobara, potiče prepoznavanje i skrb oko govora za koje ne bi bilo interesa ili mogućnosti poticanja na očuvanje i prenošenje.

Povjerenstvo za nematerijalnu kulturnu baštinu Ministarstva kulture na sjednici održanoj 20. veljače 2017. g. ocijenilo je da **Zlatna formula hrvatskoga jezika ča-kaj-što** ima svojstvo nematerijalnog kulturnog dobra kako to definira Zakon o zaštiti i očuvanju kulturne baštine u članku 9. stavku 1. alineji 1.

Slika 14-2, Obrazloženje (a)

"Hrvatski jezik ima tri stilizacije ili narječja: čakavsko, kajkavsko i štokavsko. Nazive su dobili prema upitnim zamjenicama ča, kaj odnosno što. U štokavskome se zamjenica pojavljuje kao što (ali i šta), u kajkavskome kaj (ali i kej, koj, kuj, ke), a u čakavskome ča (ali i ća, ca, če, čo, co). Narječja se dijele na dijalekte, dijalekti na skupine govora, a skupine govora na mjesne govore. Upravo su mjesni govori polazište dijalektološkim istraživanjima, a u kulturnom su smislu mjesni govori - baština i sredstvo za prenošenje hrvatske baštine. Današnje prostiranje hrvatskih narječja razlikuje se od prvašnjega jer je osmansko osvajanje u 15. i 16. stoljeću opustilo velik dio kajkavskoga i čakavskoga prostora. Ipak, bez obzira na nepovoljne povijesne okolnosti, hrvatski su se govori razvijali i danas se zna da su govori svakoga od tri hrvatska narječja sličniji nego što se mislilo i tvrdilo.

Naglasni sustav jedan je od najkonzervativnijih elemenata narodnoga govora, a u svim trima hrvatskim narječjima nalazimo govore koji imaju gotovo identičnu okosnicu naglasnoga sustava: tzv. starohrvatski tronaglasni sustav koji se sastoji od kratkoga naglaska: *dȍma* (Babina Greda), *dòma* (Komiža), *dȉme* (Bednja), dugoga silaznog naglaska: *mâst* (Babina Greda), *mâst* (Komiža), *mâost* (Bednja) i dugoga uzlaznog naglaska, koji se još naziva i hrvatskim akutom: *sũša* (Babina Greda), *šũša* (Komiža), *sÿša* (Bednja). Neprijeporna je činjenica da su hrvatski leksikografi, poput Ivana Belostenca, koji je pisao i govorio kajkavskim narječjem, u svoje rječnike često uvrštavali i riječi iz ostalih dvaju narječja, doživljavajući ih jednako 'svojima', odnosno dokazujući svijest o jedinstvenosti hrvatskoga jezika bez obzira na njegovu dijalektnu i narječnu razvedenost.

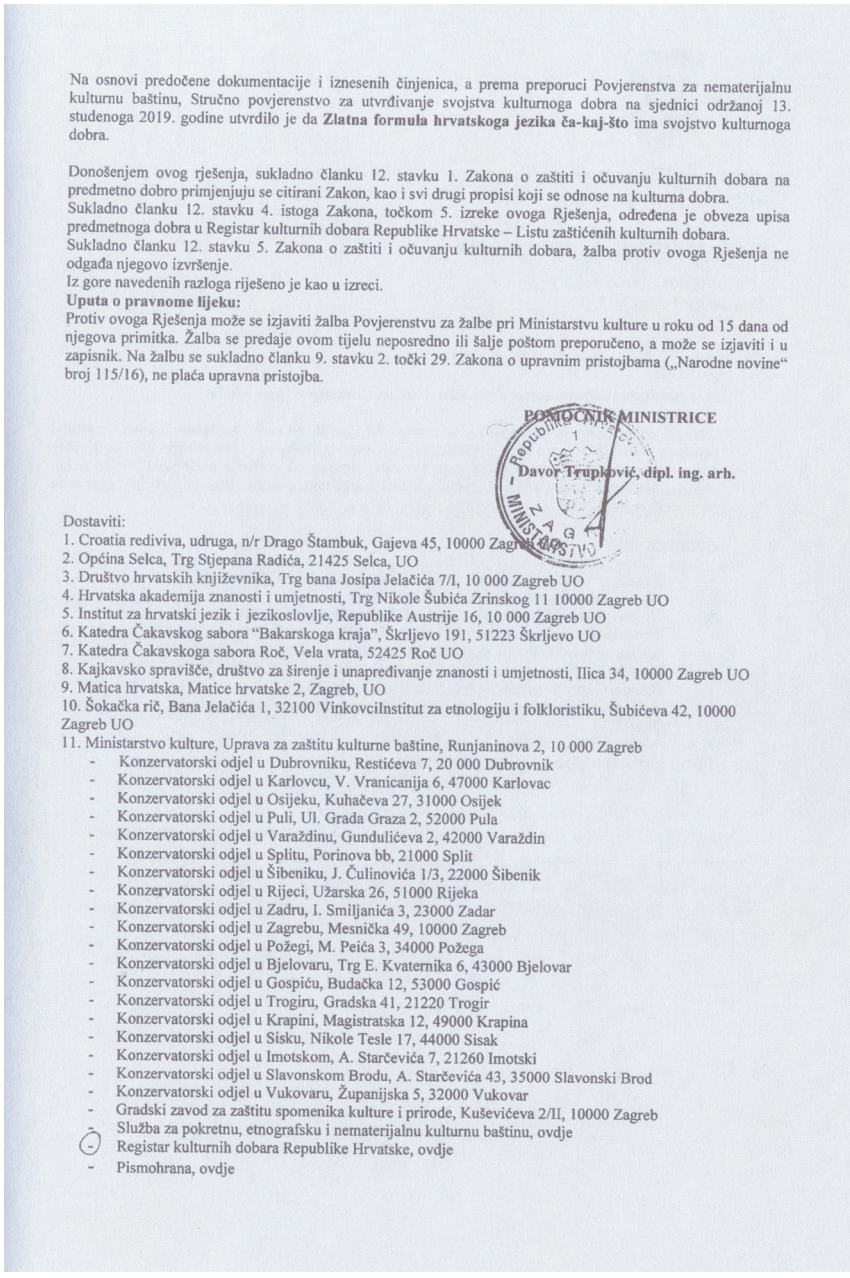
Standardni, tj. općehrvatski jezik stvaran je od 30-ih godina 19. st., sinkrono s dovršavanjem etnogenetičkih procesa kojima je hrvatski narod zadobio današnje ime i sadržaj. Dominacija standardnoga hrvatskog jezika od početaka 20. stoljeća utjecala je (pogotovo od 50-ih godina) na zauzimanje stajališta o narječjima kao nečemu nazadnom i neprestižnom pa je govorenje kojim narječnim govorom često proglašavano neispravnim, 'seljačkim'. lz takva se odnosa razvilo negativno stajalište prema narječjima, dijalektima odnosno mjesnim govorima općenito, što je potpuno pogrešno. Zanimljivo je da se buđenjem nacionalne svijesti potkraj 1960-ih i početkom 1970-ih godina razvija snažna dramska i filmska umjetnost upravo na dijalektima, a uspjeh koji su požele serije Malo misto, Mejaši, Gruntovčani, Prosjaci i sinovi (emitirani tek 1984.), pa i brojni filmovi poput Breze, Tko pjeva zlo ne misli, jasno je dao do znanja da je potencijal koji čuvaju hrvatski dijalekti neizmjeran i da govori nisu prepreka u razumijevanju na cijelom području hrvatskoga jezika. Nakon višegodišnje prakse očuvanja govora kao nematerijalne kulturne baštine, zbog raznolikosti upisanih govora (različiti čakavski, kajkavski, štokavski), pokazuje se da bi upis jezično ucjelovljujuće 'Zlatne formule ča-kaj-što', kao sredstva u očuvanju i prenošenju hrvatske i baštine i identiteta pokrio sve one govore koji ili imaju mali broj nositelja

(ili starije govornike) ili im lokalne zajednice nisu zainteresirane za taj tip kulturne brige o govoru. Tim se govorima takvim upisom daje status prepoznatoga kulturnoga dobra jer govori jesu i kulturno dobro i sredstvo u očuvanju mnogih nematerijalnih kulturnih dobara.

Autor je 'Zlatne formule hrvatskoga jezika ča-kaj-što' dr. Drago Štambuk, koji ju je i predložio za upis na Listu nematerijalne kulturne baštine RH. Ta formula pokriva prošlost hrvatskoga jezika i stožer je oko kojega se mora graditi hrvatski jezični identitet. Ona opisuje međupovezanost hrvatskih narječja, koja je veća nego što se na površini vidi. Njome je, citiramo, 'obuhvaćena sva dijalekatska raznolikost u svoj svojoj različitosti, sva povijest hrvatskoga književnog jezika sa svim njegovim dijalekatskim stilizacijama, uključujući tu i standardni jezik, onakav kakav je i nastao i sjajno se potvrdio. Uz to, zlatna formula upućuje na pravi pristup tomu standardnom jeziku, pristup ne s gledišta dijalektološke ekspertize, nego sve cjelovite povijesti hrvatskoga pisanja. Upravo zato ča-kaj-što i jest zlatna formula hrvatskoga jezika', kako je napisao akademik Radoslav Katičić u svojem osvrtu (*Kolo*, br. 2, Zagreb, 2014.; prenesenom u *Maslinov vijenac*, 5, 2016. i u Kad su miši balali molfrinu, 2017.), a povodom 30. godišnjice Štambukova bavljenja rečenom formulom, njezinim promicanjem i afirmacijom. Napose njezinim oživotvorenjem kroz svehrvatsku jezično-pjesničku smotru Croatia rediviva ča-kaj-što u Selcima na otoku Braču koju utemelji 1991. i koja nadahne i potakne brojne ine narječne smotre diljem Hrvatske.

Zbog svoje iznimne važnosti u očuvanju hrvatskoga identiteta i prenošenju baštine, upis u Registar kulturnih dobara RH 'Zlatne formule hrvatskoga jezika ča-kaj-što' kao sredstva prenošenja i očuvanja baštine i identiteta**,** nadređen je svim dosadašnjim i pojedinačnim upisima, ne isključuje ih, nego im upravo otvara pristup Listi zaštićenih kulturnih dobara, potiče prepoznavanje i skrb oko govora za koje ne bi bilo interesa ili mogućnosti poticanja na očuvanje i prenošenje.

Povjerenstvo za nematerijalnu kulturnu baštinu Ministarstva kulture na sjednici održanoj 20. veljače 2017. ocijenilo je da 'Zlatna formula hrvatskoga jezika ča-kaj-što' ima svojstvo nematerijalnoga kulturnog dobra kako to definira Zakon o zaštiti i očuvanju kulturne baštine u članku 9. stavku 1. alineji 1.

Na osnovi predočene dokumentacije i iznesenih činjenica, a prema preporuci Povjerenstva za nematerijalnu kulturnu baštinu, Stručno povjerenstvo za utvrđivanje svojstva kulturnoga dobra na sjednici održanoj 13. studenoga 2019. godine utvrdilo je da **Zlatna formula hrvatskoga jezika ča-kaj-što** ima svojstvo kulturnoga dobra.

Donošenjem ovog rješenja, sukladno članku 12. stavku 1. Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara na predmetno dobro primjenjuju se citirani Zakon, kao i svi drugi propisi koji se odnose na kulturna dobra.
Sukladno članku 12. stavku 4. istoga Zakona, točkom 5. izreke ovoga Rješenja, određena je obveza upisa predmetnoga dobra u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske – Listu zaštićenih kulturnih dobara.
Sukladno članku 12. stavku 5. Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, žalba protiv ovoga Rješenja ne odgađa njegovo izvršenje.
Iz gore navedenih razloga riješeno je kao u izreci.
Uputa o pravnome lijeku:
Protiv ovoga Rješenja može se izjaviti žalba Povjerenstvu za žalbe pri Ministarstvu kulture u roku od 15 dana od njegova primitka. Žalba se predaje ovom tijelu neposredno ili šalje poštom preporučeno, a može se izjaviti i u zapisnik. Na žalbu se sukladno članku 9. stavku 2. točki 29. Zakona o upravnim pristojbama („Narodne novine" broj 115/16), ne plaća upravna pristojba.

POMOĆNIK MINISTRICE

Davor Trupković, dipl. ing. arh.

Dostaviti:
1. Croatia rediviva, udruga, n/r Drago Štambuk, Gajeva 45, 10000 Zagreb UO
2. Općina Selca, Trg Stjepana Radića, 21425 Selca, UO
3. Društvo hrvatskih književnika, Trg bana Josipa Jelačića 7/I, 10 000 Zagreb UO
4. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Trg Nikole Šubića Zrinskog 11 10000 Zagreb UO
5. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Republike Austrije 16, 10 000 Zagreb UO
6. Katedra Čakavskog sabora "Bakarskoga kraja", Škrljevo 191, 51223 Škrljevo UO
7. Katedra Čakavskoga sabora Roč, Vela vrata, 52425 Roč UO
8. Kajkavsko spravišče, društvo za širenje i unapređivanje znanosti i umjetnosti, Ilica 34, 10000 Zagreb UO
9. Matica hrvatska, Matice hrvatske 2, Zagreb, UO
10. Šokačka rič, Bana Jelačića 1, 32100 VinkovciInstitut za etnologiju i folkloristiku, Šubićeva 42, 10000 Zagreb UO
11. Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Runjaninova 2, 10 000 Zagreb
    - Konzervatorski odjel u Dubrovniku, Restićeva 7, 20 000 Dubrovnik
    - Konzervatorski odjel u Karlovcu, V. Vranicanija 6, 47000 Karlovac
    - Konzervatorski odjel u Osijeku, Kuhačeva 27, 31000 Osijek
    - Konzervatorski odjel u Puli, Ul. Grada Graza 2, 52000 Pula
    - Konzervatorski odjel u Varaždinu, Gundulićeva 2, 42000 Varaždin
    - Konzervatorski odjel u Splitu, Porinova bb, 21000 Split
    - Konzervatorski odjel u Šibeniku, J. Čulinovića 1/3, 22000 Šibenik
    - Konzervatorski odjel u Rijeci, Užarska 26, 51000 Rijeka
    - Konzervatorski odjel u Zadru, I. Smiljanića 3, 23000 Zadar
    - Konzervatorski odjel u Zagrebu, Mesnička 49, 10000 Zagreb
    - Konzervatorski odjel u Požegi, M. Peića 3, 34000 Požega
    - Konzervatorski odjel u Bjelovaru, Trg E. Kvaternika 6, 43000 Bjelovar
    - Konzervatorski odjel u Gospiću, Budačka 12, 53000 Gospić
    - Konzervatorski odjel u Trogiru, Gradska 41, 21220 Trogir
    - Konzervatorski odjel u Krapini, Magistratska 12, 49000 Krapina
    - Konzervatorski odjel u Sisku, Nikole Tesle 17, 44000 Sisak
    - Konzervatorski odjel u Imotskom, A. Starčevića 7, 21260 Imotski
    - Konzervatorski odjel u Slavonskom Brodu, A. Starčevića 43, 35000 Slavonski Brod
    - Konzervatorski odjel u Vukovaru, Županijska 5, 32000 Vukovar
    - Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode, Kuševićeva 2/II, 10000 Zagreb
    - Služba za pokretnu, etnografsku i nematerijalnu kulturnu baštinu, ovdje
    - Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske, ovdje
    - Pismohrana, ovdje

Slika 14-3, Obrazloženje (b)

Na osnovi predočene dokumentacije i iznesenih činjenica, a prema preporuci Povjerenstva za nematerijalnu kulturnu baštinu, Stručno povjerenstvo za utvrđivanje svojstva kulturnoga dobra na sjednici održanoj 13. studenoga 2019. utvrdilo je da 'Zlatna formula hrvatskoga jezika ča-kaj-što' ima svojstvo kulturnoga dobra."

***

Matica hrvatska s novim vodstvom pokrenula je krajem 2021. proces donošenje Zakona o hrvatskome jeziku, a upravo navedeno Rješenje o proglašenju Zlatne formule ča-kaj-što kulturnim dobrom - jest, kako već kazah, svojevrsni zakon o hrvatskom jeziku "na mala vrata". Stoga sam držao neophodnim Zlatnu formulu hrvatskoga jezika ča-kaj-što pridodati i uključiti u Matičin prijedlog predmnijevanoga Zakona o hrvatskom jeziku, što se uz moju ustrajnost, te nastojanje, i dogodilo.

U teško stečenoj slobodi bilo nam je bitnim staviti sve jezično blago na stol i prosijati ga kroz sito književnoga jezika, uz glavno jelo: standardni jezik (koji se sjajno potvrdio i kao takav zahtjeva i završuje nastavak osjetljive normizacije), i predjelo i pojelo, te sve moguće začine i slastice iz čakavskoga, kajkavskoga i štokavskoga, s radosnom ozbiljnošću pristupajući u narodnom interesu i na primjeren način, sređivanju i preslagivanju unutar rastera i mrežja sveukupnosti jezika nam hrvatskoga.

Jer povijesno, između austrijske imperijalno-balkanske jezične politike (Drang nach Osten) i velikosrpskih jezičnih presizanja (Drang nach Westen), koineizirajući su pokušaji (Belostenčev i Zrinsko-frankopanski ozaljski književni krug) težili za poistovjećivanjem jezika i ozemlja, pokrivajući svim trima jezičnim dionicama hrvatske povijesne i raseljene zemlje. Sve su hrvatske filološke škole XIX. stoljeća prije hrvatskih vukovaca, prihvaćajući štokavsku stilizaciju, pazile na otvorenost narječnomu bogatstvu i izražajnosti da bi obuhvatile svu hrvatsku jezičnu i teritorijalnu cijelost.

Zadaća je naše današnje generacije da sa što opsežnijim jezičnim zahvatom pokrije što više hrvatskoga ozemlja, dijagnosticira povijesne jezične i teritorijalne gubitke, i gdje je moguće - ispravi ih, slobodnim i demokratskim načinima iskaza narodne volje, obrambeno se postavi prema nasilnim presizajućim politikama o tzv. zajedničkome jeziku, jer hrvatski jedino preko štokavske dionice može se uvjetno staviti pod kapu tzv. zajedničkoga jezika, dok s distinktnima: čakavicom i kajkavicom ukazuje na svoje stoljećima skupljano leksičko blago, kao i na značajne književnosti ostvarene u podređenim idiomima koje Zlatna formula reafirmira, ali ne tako da bi ništila iznimno potvrđeni hrvatski štokavski standard, nego ga bogatila na uravnotežen i mudar način, dodajući a ne oduzimajući ništa od njegove primjerene ostvarenosti.

I UNESCO je inicijativom iz 1999. i rezolucijom Ujedinjenih naroda iz 2002. proglasio Međunarodni dan materinskoga jezika svjestan činjenice da svaka dva tjedna nestane jedan jezik. Od nekih 6000 jezika u svijetu svaki je drugi ugrožen. Spomenuti gubitci umanjuju kulturnu različitost planeta i odlaskom svakoga od njih nestaje posebnost jedne kulture.

Naša domovina Hrvatska dio je svijeta i sve što u njoj jezičnoga i inoga propadne, propalo je i u cijelome svijetu, pa stoga i naše jezične dionice o kojima ovdje zborimo valja štititi, a najbolje ćemo to učiniti kada stvari preuzmemo u svoje ruke i svaki zavičajni govor ili idiom čuvamo od propasti i globalizacijskoga, uglavnom anglosaksonskog, jezičnog uravnjivanja i žrvnja, time što ćemo ih upotrebljavati, na njima govoriti, pisati knjige i držati dragocjenom rezervom i dodatnom opcijom, krenu li jezične, ili ine, stvari po zlu.

Potičem, stoga, nastavnike da zajedno s učenicima govore i pišu na mjesnim govorima, jer od hrvatskoga jezičnoga viška nema štete, nego samo koristi - više leksika, više naziva za isti predmet ili pojam, a unošenje distinktne materinske riječi u hrvatski štokavski standard na osjetljiv i fluidan način, poput osmotskog procesa u koineizirajućem ča-kaj-što naporu, radosna je rabota koju svima preporučujem.

Nikako ne bih htio da Hrvati preko noći postanu nepismeni odrekavši se standarda, ali zagovaram da se lokalni idiomi ili substandardi drže srcu blizu i rabe po potrebi, te tako obogaćuju normu koja je fleksibilna i čuva nas od jezičnih presizanja ozgor i sa strane. Bitna je ravnoteža u pristupu: odveć centripetalnosti ili unitarizma kao i centrifugalnosti ili separatizma u jeziku šteti narodu koji njime u ovako specifičnom trojednom jezičnom ozemlju govori odnosno piše i pokušava se izboriti za svoju autentičnu i odgovarajuću narodnosnu jezičnu sudbinu.

Vjerujem da je budućnost hrvatskoga jezika u njegovu ocijelovljenju preko ča-kaj-što zlatne formule koja ga jezično, književno, kulturološki, identitetski i politički integrira, sve nas dovodeći u spoznajni mir da ništa nije preko mjere, suvišno, ništa za odstraniti, jer odbačeni kamen, pa i riječ, kako Biblija uči, u nekim kriznim i budućim vremenima može postati i postaje kamenom zaglavnim.

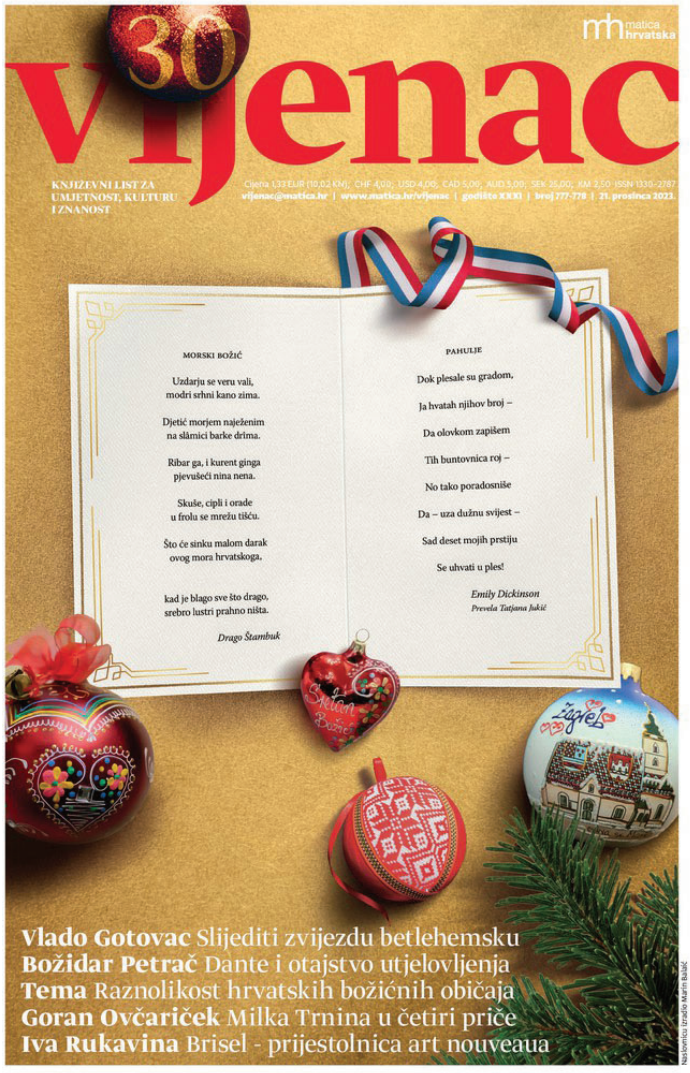
Drugujte s prvotnim i sekundarnim, pa i tercijarnim materinskim jezikom, jerbo nas sve rečene dionice samo podučavaju i bogate, otvaraju nam nove spoznajne prostore, čine sve nas Hrvate složenijim i osjetljivijim ljudskim bićima, a na korist i slavu naše jedinstvene i prelijepe Domovine.

Zakon o hrvatskom jeziku izglasan je, *Deo gracias*, u Hrvatskom saboru, u siječnju 2024., s izvjesnim promjenama u originalnom Matičinu prijedlogu; tako je izbačen članak koji navodi Zlatnu formulu hrvatskoga jezika ča-kaj-što kao hrvatsko zaštićeno nematerijalno kulturno dobro, ali se ipak u sljedećem članku kaže kako formulom ča-kaj-što (ne spominjući pridjev Zlatna), s valentnim vezama između upitnih zamjenica, na djelomice razvodnjen način, ipak ističe, naglašava formula i njezin značaj za integraciju svih triju hrvatskih stilizacija, te upire time u budućnost hrvatskoga jezika koji će se razvijati iz svoje posebne vlastitosti, prebogate

trojednosti, u interesu svih govornika hrvatskoga jezika i hrvatskoga ozemlja koje nije ograničeno samo na teritorij Republike Hrvatske.

Preostaje da se uskoro, prema izglasanom Zakonu formira Vijeće za hrvatski jezik i započne istinska skrb o našem identitetski osnovnom oruđu po kojemu jesmo narod i zajednica iznimne osobnosti i neizrecive sudbine.

Kao pjesnik zamoljen sam da na kraju govora pročitam svoju kratku pjesmu koja je sretno koineizacijski ča-kaj-što složena, a naslovljena je Morski Božić. Ona je mogućim primjerom koji nadaje smjer razvoja i bogaćenja hrvatskoga standardnoga jezika.

Slika 15, Vijenac, božićna naslovnica 2023, Morski Božić

Morski Božić

Uzdarju se veru vali,
modri srhni kano zima.

Djetić morjem naježenim
na slâmici barke drîma.

Ribar ga, i kurent, ginga
pjevušeći nina nena.

Skuše, cipli i orade
u frolu se mrežu tišću.

Što će sinku malom darak
ovog mora hrvatskoga,

kad je blago sve što drago,
srebro lustra prahno ništa.

Londra, 1990.

Sursum corda! Gore srca!
Hvala na pozornosti!
Mostar, Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru, 3. lipnja 2024.